

مدیریت توسعه و عمران روستایی

مولفان:

شادروان دکتر حسن میرزایی اهرنجانی
(عضو هیات علمی دانشگاه تهران)

دکتر غلامرضا طالقانی
(عضو هیات علمی دانشگاه تهران)

علی اصغر سعدآبادی
(دانش آموخته مدیریت دولتی دانشگاه تهران)

عنوان و نام پدیدآور	جنوبیت توسعه و عمران روستایی / مولفان حسن میرزایی اهرنجانی [و دیگران]
مختصات نشر	مطبوعه آذرین مهر ۱۳۹۲
مختصات ظاهری	۲۷۶ ص: جدول، نمودار
شابک	978-618-618168-6
وضعیت فهرست نویسی	آنها
یکدانش	مولفان حسن میرزایی اهرنجانی، غلامرضا طالقانی، علی اصغر سعادتآبادی
موضوع	عمران روستایی -- ایران
موضوع	عمران روستایی -- ایران -- پویا سازی
موضوع	عمران روستایی -- ایران -- آینده نگری
موضوع	اصطلاحات اجتماعی -- ایران
شماره افزوده	مولفان حسن میرزایی اهرنجانی، غلامرضا طالقانی، علی اصغر سعادتآبادی
رده بندی کنگره	۳۹۲
رده بندی دسی	۵۵
شماره کتابشناسی ملی	۲۰۶

کلیه حقوق چاپ و نشر برای
انتشارات آذرین مهر محفوظ می باشد.

عنوان کتاب: مدیریت توسعه و عمران روستایی

مولف: حسن میرزایی اهرنجانی، غلامرضا طالقانی، علی اصغر سعادتآبادی

ناشر: آذرین مهر

ناظر فنی چاپ: ابراهیم مفاحری

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۴۸۴-۶۸-۶

نوبت چاپ: اول ۱۳۹۲

قیمت: ۱۱۵۰۰ تومان

تیراژ: ۱۰۰۰

تهران: خیابان انقلاب - خیابان وحید نظری بین فخر رازی و دانشگاه پلاک ۶۵ طبقه اول واحد ۴ - انتشارات آذرین مهر

۰۲۱-۶۶۹۷۸۰۲۹-۳۰

فروشگاه شماره یک: میدان انقلاب، ضلع جنوب شرقی، روبروی ایستگاه BRT، بازار بزرگ کتاب، طبقه زیرین پلاک ۲ بانک کتاب

ساخته ارسال انواع کتاب به تمام نقاط ایران ۰۲۱-۶۶۴۰۸۰۰۰ (خط ۱۰۰)

فروشگاه شماره دو: میدان انقلاب ضلع جنوب شرقی کتابفروشی گلچین ۰۹۱۲۷۰۶۱۶۹۷

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
مقدمه	۱
فصل اول: درآمدی بر توسعه و ابعاد آن	۴
هدف کلی	۴
اهداف فصل	۴
سیر تاریخی واژه توسعه	۵
تبیین واژه توسعه و پیشرفت در رویکرد سنتی جوامع صنعتی غربی	۶
توسعه و انواع آن	۹
توسعه اقتصادی	۹
توسعه اجتماعی	۱۰
توسعه سیاسی	۱۰
توسعه انسانی	۱۱
توسعه فرهنگی	۱۱
توسعه ملی	۱۲
نگرش ارزشی به توسعه	۱۲
نقش مردم در توسعه	۱۳
ضرورت استغنا از غیر خدا و اتکاء به خود در فراگرد توسعه	۱۵
واژگان راهنما به توسعه پایدار	۱۶
رشد	۱۶

مدیریت توسعه و عمران روستایی.....III

تعریف و تبیین تجدد و نوسازی.....	۱۶
تبیین و تعریف تغییر برنامه‌ریزی شده.....	۱۹
روستا.....	۲۳
مدیریت توسعه.....	۲۶
توسعه روستایی.....	۲۶
توسعه پایدار روستایی.....	۳۰
فقر.....	۳۰
انواع فقر.....	۳۱
توسعه روستایی همه‌جانبه.....	۳۴
بحث و نتیجه‌گیری از فصل.....	۳۴
فصل دوم: از برنامه‌ریزی توسعه تا توسعه روستایی.....	۳۶
هدف کلی.....	۳۶
اهداف فصل.....	۳۶
نکات قابل تأمل در پیاده‌سازی توسعه روستایی.....	۳۸
ضرورت شناخت فرهنگ.....	۳۸
ضرورت مشارکت عمومی.....	۴۲
ضرورت استفاده از کارگزاران و مسئولان ایجاد تغییر.....	۴۴
ضرورت توجه به نیازهای اقتصادی _ اجتماعی.....	۴۷
ضرورت تشخیص نیازهای حاد و محسوس.....	۴۹
ضرورت خودیاری مردم.....	۵۳

۱۷..... مدیریت توسعه و عمران روستایی

۵۶.....	ضرورت تعلیم و تربیت و کارآموزی.....
۵۹.....	بحث و نتیجه‌گیری از فصل.....
۶۱.....	فصل سوم: سیمای روستاهای ایران.....
۶۱.....	هدف کلی.....
۶۱.....	اهداف فصل.....
۶۲.....	تیپ‌شناسی روستاها در ایران.....
۶۳.....	روستاهای متمرکز.....
۶۴.....	روستاهای پراکنده.....
۶۴.....	مزرعه مستقل.....
۶۵.....	مزرعه تابع.....
۶۵.....	جمعیت‌پژوهی روستاهای ایران.....
۶۶.....	وضعیت فعالیت، اشتغال و بیکاری روستاییان.....
۶۸.....	بیکاری و انواع آن در روستاهای ایران.....
۷۰.....	درآمد و هزینه خانوار روستایی.....
۷۲.....	سطح سواد و آموزش روستاییان.....
۷۳.....	خانواده روستایی.....
۷۴.....	رفتار اجتماعی روستاییان.....
۷۵.....	فرهنگ همیاری.....
۷۶.....	بحث و نتیجه‌گیری از فصل.....

مدیریت توسعه و عمران روستایی ۷

فصل چهارم: توسعه روستایی ۷۸

هدف کلی ۷۸

اهداف فصل ۷۸

ارتباط توسعه ملی و توسعه روستایی ۷۹

عوامل توسعه روستایی ۸۰

اهداف توسعه روستایی ۸۰

رشد تولید و بهره‌برداری ۸۱

توزیع عادلانه منافع توسعه ۸۱

ایجاد اشتغال مفید و سودمند ۸۱

مشارکت همگانی در تصمیم‌گیری ۸۱

تغییر ساختار تولید ۸۲

اعتماد به نفس و جلوگیری از وابستگی ۸۲

استراتژی‌های توسعه روستایی ۸۲

اصل جمعیت در توسعه روستایی ۸۶

فناوری و توسعه روستایی ۸۷

دانش بومی ۸۸

توریسم روستایی ۸۹

شروط اساسی توسعه روستایی ۹۰

نگرشی بر توسعه اقتصادی در عمران روستایی ۹۲

کشاورزی و توسعه روستایی ۹۲

VI.....مدیریت توسعه و عمران روستایی

- ۹۳.....استراتژی‌های توسعه کشاورزی
- ۹۴.....سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی
- ۹۵.....فقر و توسعه روستایی
- ۹۷.....تخصیص منابع و توسعه پایدار روستایی
- ۹۷.....بحث و نتیجه‌گیری از فصل
- ۹۹.....فصل پنجم: حمل و نقل و توسعه روستایی
- ۹۹.....هدف کلی
- ۹۹.....اهداف فصل
- ۱۰۰.....حمل و نقل و توسعه روستایی
- ۱۰۱.....تاثیر حمل و نقل بر توسعه اقتصادی مناطق روستایی
- ۱۰۲.....نقش حمل و نقل در توسعه گردشگری روستایی
- ۱۰۳.....تاثیر حمل و نقل بر توسعه کشاورزی
- ۱۰۵.....انواع سیستم ارتباطی نقاط روستایی به کانون‌های شهری
- ۱۰۵.....راه روستایی درجه یک
- ۱۰۶.....راه روستایی درجه دو
- ۱۰۶.....راه روستایی درجه سه
- ۱۰۶.....حمل و نقل و توسعه روستایی در ایران
- ۱۱۲.....بحث و نتیجه‌گیری از فصل
- ۱۱۳.....فصل ششم: اصلاحات ارضی و توسعه روستایی

مدیریت توسعه و عمران روستایی.....	VII
هدف کلی.....	۱۱۳
اهداف فصل.....	۱۱۳
اصلاحات ارضی و توسعه روستایی در کشورهای جهان.....	۱۱۴
اصلاحات ارضی عمومی در ایران قبل از انقلاب اسلامی.....	۱۱۶
اصلاحات ارضی بعد از انقلاب اسلامی.....	۱۱۷
شرکت‌های تعاونی تولید مشاع.....	۱۱۸
مراکز خدمات روستایی.....	۱۱۹
اهداف عمده برنامه اصلاحات ارضی.....	۱۲۰
اهداف جانبی برنامه اصلاحات ارضی.....	۱۲۰
بحث و نتیجه‌گیری از فصل.....	۱۲۱
فصل هفتم: توسعه و عمران روستایی در ایران و دیگر ملل.....	۱۲۳
هدف کلی.....	۱۲۴
اهداف فصل.....	۱۲۴
سیاست توسعه روستایی در ایران.....	۱۲۵
توسعه روستایی قبل از انقلاب اسلامی.....	۱۲۶
توسعه روستایی بعد از انقلاب.....	۱۲۹
اهداف توسعه روستایی در ایران.....	۱۳۰
توسعه روستایی، ضرورت‌ها و راهبردها.....	۱۳۱
نقش توسعه روستایی در توسعه ملی ایران.....	۱۳۲

VIII..... مدیریت توسعه و عمران روستایی

- ۱۳۲..... بعد اقتصادی
- ۱۳۳..... بعد اجتماعی
- ۱۳۳..... بعد زیست محیطی
- ۱۳۳..... بعد سیاسی و امنیتی
- ۱۳۷..... توسعه روستایی در دیگر ملل
- ۱۳۸..... نگاهی اجمالی به توسعه روستایی در هندوستان
- ۱۳۸..... نگاهی اجمالی به توسعه روستایی در پاکستان
- ۱۳۹..... توسعه روستایی از دیدگاه انگلیسی‌ها برای مستعمراتشان
- ۱۳۹..... ریشه‌های آمریکایی عمران و توسعه روستایی
- ۱۴۰..... ریشه‌های فرانسوی عمران و توسعه روستایی
- ۱۴۱..... بحث و نتیجه‌گیری از فصل
- ۱۴۵..... فصل هشتم: بررسی عملکردها و نتایج فعالیت‌های نهادهای گوناگون در توسعه روستایی
- ۱۴۵..... هدف کلی
- ۱۴۵..... اهداف فصل
- ۱۴۷..... نهادها و سازمان‌های موثر بر توسعه روستایی قبل از انقلاب
- ۱۴۷..... شرکت‌های تعاونی روستایی و عشایری
- ۱۴۸..... شرکت‌های سهامی زراعی
- ۱۴۸..... شرکت‌های تعاونی تولید
- ۱۴۹..... کشت و صنعت‌ها
- ۱۵۰..... مقدمه‌ای از نقش شرکت‌های تعاونی روستایی در توسعه
- ۱۵۱..... سیر تاریخی سازمان تعاون روستایی

IX.....	مدیریت توسعه و عمران روستایی
۱۵۲.....	وظایف سازمان تعاون روستایی
۱۵۴.....	تعاونی‌های روستایی
۱۵۵.....	تعاونی‌های زنان روستایی
۱۵۶.....	تعاونی‌های کشاورزی
۱۵۷.....	نقش جهاد سازندگی در توسعه روستایی
۱۵۸.....	پروژه‌های اجرا شده توسط جهاد سازندگی در زمینه عمران روستایی
۱۶۱.....	پروژه‌های عمران روستایی به تفکیک استان
۱۶۲.....	حجم عملکرد پروژه‌های عمران روستایی جهاد سازندگی
۱۶۵.....	پروژه‌های راه روستایی جهاد کشاورزی
۱۶۶.....	پروژه‌های برق روستایی جهاد کشاورزی
۱۶۸.....	پروژه‌های آبرسانی روستایی جهاد کشاورزی
۱۶۹.....	پروژه‌های بهسازی روستا جهاد کشاورزی
۱۷۰.....	سایر پروژه‌های روستایی جهاد کشاورزی
۱۷۱.....	بنیاد مسکن و نقش آن در توسعه روستایی
۱۷۲.....	فعالیت‌ها و دستاوردهای بنیاد مسکن
۱۷۳.....	ساماندهی کالبدی سکونت‌گاه‌های روستایی
۱۷۴.....	طرح هادی روستایی
۱۷۵.....	بازنگری طرح‌های هادی روستایی
۱۷۶.....	تعیین محدوده روستا
۱۷۷.....	بهسازی بافت باارزش روستایی
۱۷۸.....	صدور اسناد مالکیت اماکن روستایی

X	مدیریت توسعه و عمران روستایی
۱۷۸	طرح‌های مطالعاتی و تحقیقاتی
۱۷۹	ارایه خدمات فنی صدور پروانه ساختمانی روستایی
۱۸۰	تملك و واگذاری زمین‌های روستایی
۱۸۱	بهسازی روستاهای نمونه
۱۸۱	دهیاری‌ها
۱۸۳	نقش شوراهای اسلامی و دهیاری‌ها در توسعه پایدار روستایی
۱۸۴	نقش روابط تعاملی شورا، دهیاری و روستاییان در توسعه پایدار روستایی
۱۸۵	دفتر مناطق محروم
۱۸۶	بحث و نتیجه‌گیری از فصل
۱۸۹	فصل نهم: بررسی اجمالی برنامه‌های توسعه روستایی در ایران
۱۸۹	هدف کلی
۱۸۹	اهداف فصل
۱۹۰	انواع برنامه‌ها
۱۹۰	نگاهی اجمالی به طرح‌های توسعه روستایی در سطح کلان
۱۹۰	طرح هادی روستایی
۱۹۱	ملاحظات اجرای طرح هادی روستایی
۱۹۳	توسعه روستایی در سند چشم انداز بلندمدت توسعه جمهوری اسلامی ایران
۱۹۷	بحث و نتیجه‌گیری از فصل
۱۹۸	منابع و مآخذ
۲۱۲	ضمیمه شماره ۱: مدل سه شاخگی (۳C)

مدیریت توسعه و عمران روستایی.....XI

ضمیمه شماره ۲: روش دلفی فازی.....۲۱۳

فرایند روش دلفی فازی.....۲۱۵

نمایه.....۲۱۹

www.ketab.ir

سایر نویسندگان، اجر معنوی این اثر را به روح استاد فرزانه و عارف خویش،
دکتر حسن میرزایی اهرنجانی (۱۳۲۱-۱۳۹۰) تقدیم می‌نمایند.

همچنین، مولفین کلیه منافع مالی حاصل از این چاپ و چاپ‌های آتی این
کتاب را به مرکز حمایت از کودکان سرطانی (محک) اهدا می‌کنند.

www.ketab.ir

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ
«گفتند منزهی تو ما را دانشی نیست جز آنچه تو به ما آموختی همانا تویی دانشمند
حکیم»

آیه ۳۲ سوره بقره

مقدمه

متأسفانه روستا و روستایی، علی‌رغم اهمیت انکارناپذیرشان در به حرکت درآوردن چرخه‌های مهم تولید و اقتصاد کشور، هنوز نتوانسته‌اند جایگاه بایسته و شایسته خود را حتی در پهنه مباحث علمی اندیشمندان و پژوهشگران این مرز و بوم بیابند. مساله روستا و روستا نشینان، به‌ویژه زمانی که با مقوله توسعه در هم می‌آمیزد، مفهومی بسیار گسترده و عمیق به‌خود می‌گیرد و ابعادی گوناگون همچون فرهنگ، مسائل اجتماعی، سیاست، کشاورزی، صنعت و اقتصاد را شامل می‌شود. روستا هویت نخستین و شکل اولیه تجمع مدنی انسان‌هاست. به اعتباری تبارشناسانه، روستا کهن‌الگوی شهرهای جدید است که از نوع نخستین خود بسیار فاصله گرفته است؛ تا حدی که می‌توان گفت روستاهای طبیعی، زیبا، خودکفا و موزون به شهرهای مصنوعی، نازیبا، وابسته و ناموزون تبدیل شده‌اند.

در این کتاب مقوله توسعه روستا با تامل بر واقعیت‌های ناشی از تاخیر در توسعه‌نیافتگی و بی‌توجهی‌ها و بی‌مهری‌های جوامع شهری مدنظر قرار گرفته است و تلاش شده است که تا حد امکان، ایده‌ها و مفاهیم توسعه و توسعه روستایی به طور مختصر و منسجم ارائه گردد.

این کتاب مشتمل بر ده فصل است. در فصل اول، اهمیت توسعه و ابعاد آن مدنظر قرار گرفته است. در فصل دوم به مبانی ارزشی توسعه از دیدگاه اسلام پرداخته شده است. فصل سوم نیز، به مقوله برنامه‌ریزی توسعه و جایگاه توسعه روستایی در آن می‌پردازد.

فصل چهارم به مقوله سیمای روستاهای ایران پرداخته، ویژگی‌های خاص آنها را مدنظر قرار می‌دهد و فصول پنجم تا هفتم به مقوله‌های توسعه در روستا، حمل و نقل روستایی و تاثیر اصلاحات ارضی بر توسعه روستایی می‌پردازد. فصل هشتم به مطالعه تطبیقی برنامه‌های توسعه روستایی پرداخته و فصل نهم به بررسی عملکرد و نتایج فعالیت‌های نهادهای گوناگون در توسعه می‌پردازد و فصل دهم، مجالی برای نقد برنامه‌های توسعه روستایی فراهم آورده است. در مجموع کتاب مقدمه‌ای برای مواجهه مدیریتی با مقوله توسعه روستایی محسوب می‌شود. در این کتاب، ضمن استفاده از نظریه‌ها، فرضیه‌ها و دیدگاه‌های دانشمندان و پژوهشگران، در مواردی که شکل و محتوای این دیدگاه‌ها برای فهم بهتر مخاطب مورد تعدیل واقع شده است. البته مولفین، به رعایت اصل امانتداری در نوشتار علمی پایبند بوده‌اند.

جناب آقای دکتر حسن میرزایی اهرنجانی در میانه راه نوشتن این کتاب، دعوت حق را لبیک گفته و سایر مولفین را در نگارش این اثر تنها گذاشتند. این اثر به نسخه تحریر در نمی‌آمد مگر به همت این دانشمند فرزانه. از جمله افتخارات ایشان می‌توان به موارد فوق اشاره کرد:

- کارشناسی مدیریت دولتی، دانشگاه تهران،
- کارشناسی ارشد علوم سیاسی، دانشگاه جورجیا آمریکا،
- کارشناسی ارشد مدیریت دولتی، دانشگاه کالیفرنیا جنوبی آمریکا،
- دکترای مدیریت دولتی دانشگاه کالیفرنیا جنوبی آمریکا،
- مدیر گروه مدیریت دولتی دانشگاه تهران به مدت ۱۵ سال،
- مدیر ایستگاه تحقیقات مدیریتی (اتم) دانشگاه تهران به مدت ۷ سال،
- از بنیان‌گذاران دوره دکتری مدیریت در دانشگاه تهران سال ۱۳۶۴،
- استاد کرسی دروس مبانی فکری و فلسفی تئوریهای دوره دکتری مدیریت به مدت ۲۰ سال،
- استاد کرسی دروس روش تحقیق دوره دکتری مدیریت به مدت ۲۰ سال،

درود بر روان پاک این اسوه علم و تلاش و اسف از کاستی وجود ایشان در تکمیل این کتاب.

در کتاب حاضر، سعی شده است علاوه بر آرایه تصویری روشن و رسا از نظریه‌های توسعه روستایی، دیدگاهی چندبعدی، آینده‌پژوهانه و کاربردی از این مقوله آرایه شود. هدف اصلی این کتاب تدوین مآخذي برای کمک به تدریس دوره‌های مدیریت توسعه و توسعه و عمران روستایی در مقاطع کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتراست. این کتاب می‌تواند مورد استفاده اندیشمندان، دانش‌پژوهان، سیاست‌مداران، مسئولین دولتی و هر شخص یا گروهی که به نحوی دغدغه توسعه روستایی ایران اسلامی را دارد، قرار گیرد.

آقای دکتر علی‌اصغر بورعزت تا فصل دوم کتاب با سایر نویسندگان همکاری داشتند، اما به دلیل ملاحظات ویژه، قرار شد که ایشان، روایت دیگری از مقوله توسعه روستایی آرایه دهند.

در پایان مولفین بر خود لازم می‌دانند تا از تمامی همکاران و دوستان خود در مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور، مرکز آمار ایران، نهاد ریاست جمهوری، وزارت مسکن و شهرسازی، جهاد سازندگی، دانشگاه ایالتی کالیفرنیا، شهرداری تهران، کتابخانه ملی و دانشگاه تهران بویژه سرکار خانم نفیسه رسالت که در بازبینی و ویرایش نسخه نهایی اثر، مولفین را یاری دادند تشکر نمایند.

از اساتید و صاحب‌نظران ارجمند استدعا داریم تا کمبودها و نارسایی‌های کتاب را متذکر شوند تا در چاپ‌های بعدی کتاب مرتفع گردد. بدین منظور، لطف نمائید با نشانی الکترونیک Alisadabadi@ut.ac.ir مکاتبه فرمائید.

غلامرضا طالقانی - علی‌اصغر سعدآبادی

بهار ۱۳۹۲

فصل اول

در آمدي بر توسعه و ابعاد آن

توسعه مفوله‌ای چند بعدی و چند جنبه‌ای است که با مسایل متعددی سر و کار دارد. از این رو، لازمه تدوین نظریه برای توسعه، پرداختن به مباحث عمیق علمی در ساحات میان رشته‌ای و چند رشته‌ای اقتصاد، جامعه‌شناسی، علوم سیاسی و مدیریت است.

هدف کلی

در این فصل به تبیین واژگان کلیدی توسعه روستایی خواهیم پرداخت.

اهداف فصل

۱. با سیر مفهومی واژه توسعه در طول تاریخ آشنا شویم.
۲. مفاهیم کلیدی در زمینه توسعه روستایی را فرا بگیریم.
۳. تفاوت میان رشد، توسعه و عمران را درک کنیم.
۴. نگاهی به تعریف و تبیین واژه رشد داشته باشیم.
۵. با نقشه عامه مردم در توسعه روستایی پایدار آشنا شویم.
۶. مهم‌ترین عوامل توسعه روستایی پایدار را بشناسیم.
۷. با مفهوم توسعه از دیدگاه اسلام آشنا شویم.
۸. با شاخص‌ها و اهداف توسعه از دیدگاه اسلام آشنا شویم.
۹. تفاوت‌های توسعه روستایی و توسعه روستایی پایدار را درک کنیم.
۱۰. با انواع توسعه آشنا شویم.
۱۱. با تعاریف گوناگون از روستا آشنا شویم.